

Sign in / Sign
up

Filozofski magazin
filozofija, umetnost i društvena pitanja
Oct 21 · 8 min read

Mario Kopic: PLATONOV „TIMEJ“ NA HRVATSKOM

Damir Barbarić: Skladba svijeta: Platonov Timej

(Tekst izvornika s hrvatskim prijevodom, uvodom te filološkim i filozofskim komentarom.)

Matica hrvatska, Zagreb 2017.

Damir Barbarić

SKLADBA
SVIJETA

PLATONOV *TIMEJ*

Tekst izvornika s hrvatskim prijevodom,
uvodom te filološkim i filozofskim komentarom

Opće je znano i neupitno da Platonov dijalog *Timej* (*Timaios*) ima iznimno značenje ne samo kao monument Platonove filozofije nego i za razviće filozofske misli. Zato nipošto nije slučajno da je na famoznoj Rafaelovoj freski *Atenska škola* Platon prikazan upravo s rukopisom *Timeja* u ruci. Već je među neposrednim Platonovim učenicima taj dijalog slovio kao jedno od glavnih Platonovih djela. Prvi skolastički komentar uz dijalog napisao je Krantor (330–270), Epikur je u raspravi „O naravi“ kritizirao Platonovu teoriju elemenata izloženu u tom dijalogu, a Plutarh iz Heroneje komentirao ga je u djelu *O psihogoniji u „Timeju“*. U četvrtom stoljeću nakon Krista rimski neoplatoničar Halcidije preveo je i djelomice komentirao dijalog, a taj je latinski prijevod imao izvanredno značenje za formiranje *philosophiae mundi* u srednjovjekovnoj filozofiji prije recepcije arapske znanosti i Aristotela. U šartreškoj školi (školi katedrale u Chartresu) susrećemo Alaina de Lillea, istinskog pjesnika platonističkog shvaćanja prirode, dočim Guillaume de Conches piše prvi srednjovjekovni komentar *Timeja* (*Glosae super Platonem*). Ne upuštajući se u pitanje pretpostavki obnove filozofije prirode i znanosti uopće u srednjem vijeku i napose u šartreškoj školi, treba imati na umu da je šartreška fizika imala gotovo revolucionarno značenje: dokaz je iz nje proizašla naturalistička filozofija Davida iz Dinanta (Belgija). Njegovo glavno djelo su *Quaderni* ili *Quaternuli* (Četvorke) u kojima je riječ o izričitom identitetu boga (*deus*) i duha (*mens animorum*) i tvari (*hyle corporum*). Kao što je izjednačio boga i svijet, tako je u eksplikaciji Aristotelova pojmovnog para materija-forma formu već djelomice poimao kao pojavni oblik materijalne supstancije. Tako kod Davida dobivamo paralelizam materijalnog i duhovnog načela. Posrijedi je značajan okret u pojmu materije koji se u srednjem vijeku mogao začeti samo kao „materijalizacija“ boga. A Davidova filozofija nije bila tek stvar akademsko-skolastičkih diskusija, nego je bila povezana i s duhovnim sistemom radikalnih katara. Obnovio ju je u 17. stoljeću John Wycliffe u raspravi *O materiji i formi*.

Ne treba napose naglašavati da je Davidovo „materijalističko“ tumačenje Platonova *Timeja* povijesna rijetkost, no već sama činjenica da je na temelju platonističke fizike mogla nastati, kako kaže Robert Kalivoda, prirodna filozofija prirode (*natürliche Naturphilosophie*)— unatoč dodatnom uplivu Aristotela—svjedoči o iznimnoj interpretacijskoj širini dijaloga *Timej*. Za ulogu *Timeja* u povijesti srednjovjekovne filozofije zanimljivo je da se u njoj gotovo obistinila Proklova tvrdnja da su za spoznaju istine dovoljna samo dva djela: Kaldejska proroštva i Platonov dijalog *Timej*.

Svojevrsnu renesansu *Timej* je doživio i u doba njemačkog klasičnog idealizma. Nedavno je u okviru minhenskog izdanja Schellingovih djela objavljen komentar dijaloga što ga je mladi filozof napisao 1794. godine.

Dijalog *Timej* spada među posljednje Platonove dijaloge, unatoč tezi Gwilyma Owena, koji ga postavlja odmah nakon *Politeje*. Nastao je u vrijeme nakon trećeg Platonova putovanja na Siciliju, 361/360. godine prije Krista. Dijaloška je forma sačuvana, ali ne više u bitnom smislu dijaloškog propitivanja postavljenih tvrdnji ili „hipoteza“. Za literarnu formu *Timeja* karakteristično je da se krug slušatelja odnosno „gledatelja“ imenuje čak teatrom (*theatron*; Criti. 108 b). U razgovoru sudjeluju Sokrat i Kritija, Hermokrat i Timej. Pod Kritijom je mišljen sofist Kritija, Hermokrat je sirakuški državnik i protivnik Atenjanina u peloponeskom ratu, dočim je Timej iz Lokra znan samo na podlozi Platonova svjedočenja. Kritija i Hermokrat reprezentiraju političku dimenziju dijaloga, a Sokrat i Timej njegovu teorijsku odnosno filozofsku dimenziju. U dijalogu bi trebao nastupiti još i peti sudionik, odnosno četvrti Sokratov gost, zbog bolesti odsutan (*astheneia*), a to je Platon. Dramsko vrijeme dijaloga je godina 409, odmah, s prekidom samo od jedne noći, nakon dijaloga *Politeja*, što znači da dijalog valja čitati na pretpostavci teorije ideje i ideje Dobra izložene u *Politeji*.

Što je temeljna tematika *Timeja*? Pitanje postavljeno s obzirom na Platona cilja na skrivenu intenciju i stvar (*pragma*) Platonove filozofije uopće. Prema klasifikaciji antičke doksografije, dijalog *Timej* je fizikalan (*physikos*), a njegova je tema narav (*peri physeos*). Ta oznaka nije pogrešna, jer najveći dio dijaloga razmatra „fizikalna“ pitanja, ali nije ni istinita, jer je opće znano da je program fizike postavio tek Aristotel.

Timej zapravo opisuje kozmologiju koja zahtijeva određenu antropologiju, odnosno potvrđuje međusobnu ovisnost određene kozmologije i zadaće koja pada u dio čovjeku. Dijalog kao da kani, dakako na drugoj razini, opetovano uspostaviti ono što je Sokrat u *Fedonu* odbacio—moguću smrt u duši. I Platon ga započinje eksplicitno: posrijedi je nastanak, razviće i dovršenje svijeta sve do pojave čovjeka (*he genesis tou kosmos*, 27 a) i time ocrtavanje kozmološko-antropološke osnove idealne države (*politeia*). Platonov je problem kako mora biti uređen svijet prirode da se idealna država (s)nađe u njemu kao u svojem naravnom elementu. U posljednjim je riječima dijaloga sažeta cjelokupna nakana: „Kažimo dakle da je naš govor o svemiru (*tou pantos*) sad već došao do konca (*telos*: cilja). Jer uzimajući u obzir smrtna i besmrtna živa bića i ispunivši se njima, ovaj svijet ovdje (*hode ho kosmos*) tako je, vidljivo živo biće koje obuhvaća vidljiva živa bića, postao slikom

(*eikon*) onog umnog, bog osjetilni (*theos aesthetos*), najveći, najbolji, najljepši i najsavršeniji, koji je jedno nebo, ovo ovdje (*heis ouranos hode*) jednorodeno“ (92 c7-d3). Svijet/kozmos, za kojeg se kao uređenu cjelinu pretpostavlja da je lijep i dobar, identificiran je s nebom (*ouranos*). Cjelokupna priroda (narav svih stvari) nasljeđuje sada status neba. „Dakle, da bi ovo tu bilo po jednosti (*monosis*) slično savršenom živom biću, radi toga sačinitelj nije učinio ni dva ni beskonačno svjetova, nego jedno je postalo i dalje će biti ovo jednorodeno (*monogenes*) nebo“ (31 b 3–4).

Sam je plan teksta takav da potvrđuje nekovrsni paralelizam plana teksta i struktura i funkcija ljudskog tijela, takvih kakvih ih i sam dijalog opisuje: prvi dio korespondira s glavom, drugi s trupom, s glavnom spojnicom u dijafragmi.

Ne možemo ovdje ulaziti u dublju analizu ovog iznimno kompleksnog dijaloga. Ograničit ćemo se tek na par najopćenitijih odrednica.

Plan ljudskog života može se sažeti u nasljedovanje, oponašanje (*mimesis*) kozmosa. Sam svijet/kozmos sačinjen je ili proizveden od strane božanskog obrtnika ili demijurga (*demiourgos*) koji je nastojao svoje djelo učiniti najbližijim savršenom uzoru ili mjerilu (*paradeigma*), nacrtu ili zamisli ili ideji (*idea*), koja mora biti vječna i nepromjenljiva kako bi načinjen proizvod bio lijepo i dobro uređen. Božanski obrtnik, kozmički demijurg, sačinio je nebo i mlade bogove (*theoi neoi*) koji ga naseljavaju i kojima povjerava demijurgiju čovjeka. Nebo je pokrenuto, uzgibano dušom (*psyche*) koja jamči uređenost (*kosmiotes*). Tome slično, čovjek posjeduje dušu koja je izvedena iz iste „mješavine“ kao i svjetska duša, ali s nižim stupnjem čistoće. Rođenjem je ova duša uronjena u tjelesne tekućine koje je nose u svojem „poremećenom“ toku. Ona tek postupno iznovice uspostavlja vlastiti poredak, po cijenu odgoja (*paideia*). Individualna duša ima nasljedovati pravilnost kretanja duše svijeta. Ta je zadaća unaprijed postavljena već uspostavljenom sličnošću u strukturi stvari: glava u kojoj kruži individualna duša ima isti okrugli oblik kao savršena sfera koja konstituira cjelokupni svemir (43 a-b; 44 b-c, 44 d). Da bi se nasljedovao *kosmos*, mora se naprosto posjedovati znanje o njemu.

Prvi dio dijaloga razmatra svijet poglavito iz teleološke optike i upravo iz nje objašnjuje prisuće vida: „Nego s naše strane neka bude izrečen uzrok toga, naime to da je bog za nas pronašao i darovao nam vid (*opsis*) radi toga da bi kružne putanje (*periodoi*: revolucije) uma na nebu, nakon što smo ih sagledali, primijenili na kružna kretanja (*periphorai*: obrate) našeg razmišljanja, koja su onima srodna, te da bi—kad ih spoznamo i u skladu s naravi točnosti uzmemo udjela u proračunavanjima (*logismon kata physin orthotetos*)—oponašajući božja kružna kretanja koja su potpuno bez lutanja, sredili i ustalili kruženja u nama koja su postala lutajućima/zabludjelima (*peplanemenas*)“ (47 b6—c4). Preko prispodobe uspostavljena je dakle sveza teorijske i praktičke dimenzije filozofije. Teorija je prvenstveno jedino i samo viđenje, no naskoro prelazi u razmatranje nevidljivih matematičkih pravilnosti koje su u temelju vidljivog ukrasa nebesa. Astronomija je blažena i nužno je da je građani pravedne zajednice izučavaju.

U drugom se dijelu razmatranju najboljeg života dodaje razmatranje nužnosti (*ananke*). Pausanias na kraju prvog podpoglavlja upozorava na etičku primjerenost podjele uzroka: „Zato doista treba razlučivati dvije vrste uzroka (*dy'ait'ias eide*), nužne i božanske (*to men anankaion, to de theion*). Božanske treba u svemu tražiti (*zetein*) radi stjecanja sretna/blazena života, koliko naša narav (*physis*) to može, a nužne radi božanskih, uzimajući u obzir to da bez tih nužnih nije moguće (*aneu touton ou dynata*) prepoznati (*katanoein*: misliti) samo ono za čim jedinim nastojimo i niti to shvatiti (*labein*) niti bilo kako drukčije imati u tomu udjela (*kataschein*)“ (68 e6–69 a5). Pred kraj drugog dijela ova se tema ponavlja i podsjeća na uzrok nevolja kruženja duše: „Onom božanskom u nama srodna kretanja jesu razmišljanja i kružna obilaženja svemira. Njih treba slijediti svaki pojedini, shvaćanjem skladova i kružnih putanja svemira ispravljajući kružna kretanja u našoj glavi, koja su se u rađanju poremetila, izjednačujući u skladu s početnom naravi (*physis*) koje shvaća s onim koje biva shvaćeno, a izjednačivši to treba da ima dovršenje najboljeg života što su ga bogovi stavili pred ljude, kako za sadašnje tako i za buduće vrijeme (*kronos*)“ (90 c7—d 7).

Arhajska sveza između kozmološkog i antropološkog, između života čovjeka i života kozmosa, na taj je način obnovljena, no sada je obrnuta: nije više čovjek taj koji jamči poredak svijeta, nego je nasljedovanje prethodno postojećeg poretka ne-ljudskih, „fizikalnih“ realnosti ono koje pomaže čovjeku postići punoću svojeg čovječstva. Ukratko, mudrost (*sophia*) se sastoji u nasljedovanju kozmosa.

Timej dakle nije samo prvo filozofsko djelo u kojem je ideja svijeta kao kozmosa postavljena na središnji način, nego i prvo koje je odredilo čovjekovu iznimnost, čovjekovu izvrsnost kao „mudrost svijeta“ (R. Brague). Model koji se u njemu razvija ostat će dominantan sve do modernog doba.

Damir Barbarić jedan je od naših najspremnijih i zacijelo najboljih istraživača filozofske predaje, napose grčke antičke filozofije. Taj je svoj status potvrdio i učestalim objavljivanjem u inozemstvu, kod afirmiranih izdavača i u poznatim publikacijama. Predloženi prijevod *Timeja*, popraćen opsežnim filološkim i filozofskim komentarima, rezultat je dugogodišnjeg temeljnog izučavanja kako ovog dijaloga tako i cjeline Platonove filozofije. U cjelini gledano, Barbarićeva *Skladba svijeta* nije tek učena doksografska vježba iz povijesti filozofije, nego knjiga koja od početka do kraja služi stvari filozofije, programski teži biti strogo sistematskom raspravom. Što se tiče samog prijevoda, pred nama je vrlo jasan i nadasve skrupulozan prijevod, kvalitetom čak iznad mnogih znanih na dostupnim nam svjetskim jezicima. Filološki i filozofski komentari, zasnovani na izvornoj i bogatoj sekundarnoj literaturi, znatno produbljuju razumijevanje teksta i vođeni su najvišim filozofskim ambicijama. Uvod u prijevod donosi veoma zrelo, dostatno široko postavljenu, pouzdano vođenu i lijepo napisanu studiju. U ambijentu u kojem je filozofija već dulje vremena bez dodira sa samom sobom, dobrovoljno pristavši na ulogu sluškinje različitih društveno-kritičkih, psihoanalitičkih ili hipermoralističkih ideologija ili navodnih sistemsko teorijskih znanosti poput kognitivnih, za nadati se da će ova fundamentalna filozofska knjiga o

nebesima i čovjeku kao „biljki iz nebesa ponikloj“ povratiti napuštenu izvornu filozofsku uznesenost i pronaći put do svojih zahvalnih čitatelja.

Mario Kopic

Philosophy

A single golf clap? Or a long standing ovation?

By clapping more or less, you can signal to us which stories really stand out.

27

Filozofski magazin

filozofija, umetnost i društvena pitanja

Follow

Filozofski magazin

filozofija, umetnost i društvena

Follow

Never miss a story from **Filozofski magazin**

GET UPDATES